Website:https://www.bgpulseusa.com/index.php/ICAIA Volume 7,Issue 01,November-2026

O‘QUVCHILARNING KOGNITIV FAOLIYATINI BOSHQARISHDA METAKOGNITIV STRATEGIYALARNING O‘RNI

Quldosheva Durdona Otabek qizi
SamDPI Pedagogika fakulteti Pedagogika yo‘nalishi 2- bosqich talabasi
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.24051182

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy ta'lim jarayonida o‘quvchilarning kognitiv faoliyatini boshqarish hamda ularning o‘quv samaradorligini oshirishda metakognitiv strategiyalarning tutgan o‘rni ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilingan. Metakognitiv yondashuv o‘quvchiga o‘zining fikrlash jarayonlarini tushunish, ularni rejalashtirish, nazorat qilish va baholash imkonini beruvchi muhim mexanizm sifatida yoritib berilgan. Shuningdek, maqolada mustaqil ta'limni tashkil etishda metakognitiv strategiyalarni amaliyotga tatbiq etishning pedagogik shart-sharoitlari, o‘qituvchi va o‘quvchi hamkorligining o‘ziga xos xususiyatlari ochib berilgan hamda tegishli ilmiy xulosalar va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Metakognitiv strategiyalar, kognitiv faoliyat, mustaqil ta'lim, refleksiya, o‘z-o‘zini boshqarish, pedagogik jarayon, bilim olish faoliyati, tahlil.

Abstract: This article provides a scientific and pedagogical analysis of the role of metacognitive strategies in managing students' cognitive activities and improving their academic performance in the modern educational process. The metacognitive approach is presented as an important mechanism that enables students to understand, plan, monitor, and evaluate their own thinking processes. Furthermore, the article explores the pedagogical conditions for implementing metacognitive strategies in practice when organizing independent learning, highlights the specific features of teacher-student collaboration, and develops relevant scientific conclusions and recommendations.

Keywords: Metacognitive strategies, cognitive activity, independent learning, reflection, self-regulation, pedagogical process, learning activity, analysis.

Аннотация: В данной статье с научно-педагогической точки зрения анализируется роль метакогнитивных стратегий в управлении познавательной деятельностью учащихся и повышении эффективности их обучения в современном образовательном процессе. Метакогнитивный подход рассматривается как важный механизм, позволяющий учащимся осознавать, планировать, контролировать и оценивать собственные мыслительные процессы. Кроме того, в статье раскрываются педагогические условия практического применения метакогнитивных стратегий при организации самостоятельного обучения, рассматриваются особенности взаимодействия учителя и учащихся, а также разработаны соответствующие научные выводы и рекомендации.

Ключевые слова: Метакогнитивные стратегии, познавательная деятельность, самостоятельное обучение, рефлексия, саморегуляция, педагогический процесс, учебная деятельность, анализ.

Kirish

Bugungi kunda uzluksiz ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, yosh avlodda mustaqil fikrlash, o‘z ustida ishlash hamda egallagan bilimlarini amalda qo‘llay olish ko‘nikmalarini shakllantirish davr talabiga aylanmoqda. Ta'lim oluvchilarga tayyor bilimlarni berishdan ko‘ra, ularni mustaqil ravishda bilim olishga o‘rgatish, kognitiv jarayonlarni ongli ravishda boshqarish kompetensiyalarini rivojlantirish pedagogika fanining eng dolzarb vazifalaridan biridir.

© 2026 International Conference on Artificial Intelligence and Applications . All Rights Reserved.

O‘quvchilarning bilim olish jarayonida ularning tafakkuri, xotirasi, diqqati va idroki kabi kognitiv funksiyalari muhim rol o‘ynaydi. Biroq zamonaviy psixologik-pedagogik tadqiqotlar shuni ko‘rsatmoqadaki, faqatgina kognitiv qobiliyatlarning mavjudligi yetarli emas; o‘quvchi o‘zining qanday o‘qiyotganini, qaysi usullar samarali ekanligini va qayerda xatoga yo‘l qo‘yayotganini anglay olishi lozim. Bu esa o‘z navbatida metakognitiv strategiyalar tushunchasining mazmun-mohiyatini ochib berishni va uning o‘quv faoliyatidagi o‘rnini chuqur o‘rganishni talab etadi.

Asosiy qism

Metakognitiv yondashuv fanga XX asrning oxirlarida J. Flavell tomonidan kiritilgan bo‘lib, u so‘zma-so‘z "kognitsiyadan keyingi" yoki "bilish haqidagi bilim" ma'nosini anglatadi. Metakognitivlik — bu shaxsning o‘zining kognitiv jarayonlari ustidan nazorat o‘rnatishi, o‘quv vazifasining murakkabligini baholay olishi, tegishli strategiyalarni tanlay bilishi va o‘z faoliyatini tahlil qila olish qobiliyatidir. O‘quvchilarning kognitiv faoliyatini boshqarishda ushbu strategiyalarning o‘rni beqiyosdir.

Metakognitiv strategiyalarning tarkibiy tuzilishi va turlari. O‘quv jarayonida metakognitiv strategiyalar shartli ravishda bir nechta bosqichlarga bo‘linib, ular o‘quvchining aqliy faoliyatini tizimlashtirishga xizmat qiladi:

Rejalashtirish strategiyalari: O‘quv vazifasini bajarishdan oldin maqsadni aniq belgilab olish, vaqtni taqsimlash, qanday usullardan foydalanish kerakligini oldindan o‘ylab ko‘rish.

Monitoring (kuzatish) strategiyalari: Vazifani bajarish jarayonida tushunish darajasini o‘zi baholab borish, qiyinchiliklarga duch kelganda diqqatni jamlash va qo‘shimcha manbalarga murojaat qilish.

Baholash va refleksiya strategiyalari: Yakuniy natijani dastlabki maqsad bilan solishtirish, yo‘l qo‘yilgan xatolarning sabablarini tahlil qilish va kelgusida ularni takrorlamaslik choralarini ko‘rish.

Ushbu bosqichlarning har biri o‘quvchining mustaqil ta'lim olish madaniyatini yuksaltirishga va kognitiv energiyani tejagan holda yuqori natijalarga erishishiga yordam beradi.

Kognitiv faoliyatni boshqarishda o‘qituvchining o‘rni va metodik yondashuvlar. O‘quvchilarda metakognitiv kompetensiyalarni o‘z-o‘zidan shakllanib qolmaydi. Buning uchun pedagogik jarayon maxsus tashkil etilishi talab etiladi. O‘qituvchi dars davomida o‘quvchilarga faqat mavzuni tushuntirib qo‘ymasdan, ularga "bu bilimni qanday qilib o‘zlashtirding?", "nima uchun aynan shu usulni tanlading?", "bu topshiriqni bajarishda qanday qiyinchiliklarga duch kelding?" kabi savollarni berish orqali ularda reflektiv tafakkurni uyg‘otishi zarur.

Zamonaviy darslarda quyidagi usullardan foydalanish kognitiv faoliyatni boshqarishda yuqori samara beradi: "Aqliy hujum" va klaster usullari: O‘quvchining mavzu bo‘yicha o‘z bilimlarini tizimlashtirishi va mavjud ma'lumotlarni mantiqiy bog‘lashi uchun zamin yaratadi.

O‘zaro baholash va kichik guruhlarda ishlash: O‘quvchilar boshqalarning fikrlash jarayonini kuzatish orqali o‘zlarining xato va kamchiliklarini anglab yetadilar.

Refleksiv kundaliklar yuritish: O‘quvchining har bir darsda nima o‘rganganini va qaysi mavzuda bo‘shashish borligini yozma ravishda tahlil qilib borishi uning metakognitiv ko‘nikmalarini jadal rivojlantiradi.

Mustaqil ta'limda metakognitiv yondashuvning ahamiyati. O‘quvchilar mustaqil ta'limi jarayonida nazoratsiz qolish hollari uchrab turadi. Agar o‘quvchida metakognitiv strategiyalar yetarli darajada rivojlangan bo‘lsa, u mustaqil ravishda o‘quv rejasini tuzadi, adabiyotlar bilan ishlashda eng qulay usullarni tanlaydi, o‘zlashtirish darajasini testlar yoki amaliy topshiriqlar orqali o‘zi tekshirib ko‘radi. Bu esa ta'lim oluvchining shaxsiy mas'uliyatini oshiradi, uni passiv tinglovchidan faol tadqiqotchiga aylantiradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, o‘quvchilarning kognitiv faoliyatini muvaffaqiyatli boshqarish va ularning mustaqil ta'lim olish samaradorligini oshirishda metakognitiv strategiyalarning o‘rni beqiyosdir. Metakognitiv kompetensiyalarga ega bo‘lgan o‘quvchi o‘zining aqliy resurslarini to‘g‘ri taqsimlay oladi, yuzaga kelgan muammolarni ijodiy va tanqidiy yondashgan holda hal qiladi.

© 2026 International Conference on Artificial Intelligence and Applications . All Rights Reserved.

Ta'lim muassasalarida o‘quv jarayonini tashkil etishda an'anaviy yondashuvlardan bosqichma-bosqich voz kechib, o‘quvchilarning metakognitiv tafakkurini o‘stiruvchi pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish bugungi kunning eng muhim vazifalaridan biridir. Bu kelgusida har tomonlama yetuk, o‘z ustida muntazam ishlay oladigan va zamonaviy raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning mustahkam poydevori bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2006.
2. Muslimov N.A., va boshqalar. Kasb ta'limi o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini shakllantirish texnologiyalari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2013.
3. To‘raqulov H.X. O‘quvchilarning kognitiv faolligini oshirishning pedagogik asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
4. Mavlonova R., Rahmonboyeva Z., Matnazarova K. Pedagogika. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
5. G‘oziyev E.G‘. Umumiy psixologiya. – Toshkent: Universitet, 2002.
6. Karimova V.M. Psixologiya. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2008.
7. Safarova R.G. Uzluksiz ta'lim tizimida o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish yo‘llari. – Toshkent: Fan, 2017.
8. Jumayev M.E. Boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarning mantiqiy tafakkurini rivojlantirish nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2015.
9. Yo‘ldoshev J.G‘., Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etish. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2010.

© 2026 International Conference on Artificial Intelligence and Applications . All Rights Reserved.